

ההכפלה הלקסיקלית בעברית: מגמות חדשות

0. מבוא; 1. הכפלת השם הפרטי; 2. ההכפלה הפרוטוטיפית בעברית בת ימינו; 3. הכפלה לחיזוק בעברית בת ימינו; 4. הכפלה להבעת הסתייגות; 5. הכפלה להבעת דחיפות; 6. סיכום

0. מבוא

להכפלה נושאת המשמעות בעברית פנים רבות כבר בעברית הקלסית, החל בהכפלה מורפולוגית (ירקרק),¹ עבור דרך הבעת רעיון בעזרת שתי מילים נרדפות או קרובות משמעות (צדיק וישר, חכם ונכון, זקן בא בימים) וכלה בהכפלה לקסיקלית שלמה, כלומר חזרה על המילה עצמה (בעברית בת ימינו – הוא זקן זקן).² במאמר זה לא

* חלק מהנאמר כאן מבוסס על הרצאתי בקדם-קונגרס 2005 לחקר הלשון העברית ודרכי הוראתה, באוניברסיטה העברית בירושלים, ב-27 ביולי 2005. נבחנים כאן דברי מדקדקים כגון פירסט, הר זהב, זלוטניק, יעבץ, אבינרי ועוד, שנכתבו לפני שנים רבות, ובאתי להוסיף עליהם. יש המכנים הכפלה זו הכפלה תחבירית; למשל וייז'ביצקה.

1. לא יידונו כאן כלל פניה הפונטיים של ההכפלה (ראו על כך, למשל, גרף). כמו כן לא תידון כאן ההכפלה המורפולוגית, שנידונה כבר במקומות רבים. רק אציין, שבעברית החדשה בת ימינו הכפלה מורפולוגית במשקל פעלעל יכולה לשמש הן להעצמה הן להקטנה אף שמדובר באותה מילה: "סרט מתקתק" – מתוק מדי; "רוטב מתקתק" – מתוק מעט. על השאלה אם צורות מעין ירקרק הן לחיזוק או להקטנה ראו למשל הר זהב, עמ' 130–131; זלוטניק; בן-יהודה, "האור", ג' באב תרנ"א; אבינרי, יד הלשון, עמ' 141; בלאו, עמ' 193; סגל. עוד על משקל זה המנוצל לצורות הקטנה ראו לאזבניק; רגב; בליבוים 1978; שגיא; בולוצקי; מסון. לעניין ההכפלה בספרות ילדים ראו למשל שורצולד, עמ' 20.

2. פירסט (עמ' 197) סבור, שההכפלה המורפולוגית והלקסיקלית נעוצה בתופעת התקבולת השירית; אך תופעת ההכפלה (רדופליקציה) רחבה ושכיחה בשפות רבות, נפוצה ביותר בשפות קראוליות, ואין לייחסה דווקא לתקבולת. ראו הסתייגות דומה בדבריו של האס, עמ' גג-נד. מתוך מחקרים רבים מאוד בנושא ראו למשל את מחקרו של פרוקהרטון, הדן שם, נוסף על ההבחנות המקובלות בין הכפלה מורפולוגית ללקסיקלית, ובין מלאה לחלקית, בהבדלים בין הכפלה איקונית בקריאולית של ג'מאיקה (priti-priti = יפה מאוד) לבין הכפלה לא איקונית (blak-blak = בעל נקודות שחורות). מבין סוגי ההכפלה שאדון בהם ההכפלה לחיזוק היא כמובן איקונית, אך סוגים אחרים אינם כך בהכרח. באינדונזית שכיחה מאוד תופעת ההכפלה (תודה לג'זפרה גרדיי, תלמידי במכון האפיפורי למקרא בשנת 2007,

יידונו יחידות מוכפלות הגדולות ממילה.³ תיבחן שוב ההכפלה הלקסיקלית בעברית לרבדיה, והדיון יתרכז בחידוש שחל בה בעברית בת ימינו. השימוש בצורות ההכפלה מעמיד נושאים רבים, וכיניהם משמעות והשתמעות,⁴ משמעות סמנטית ומשמעות פרגמטית, ריגושיות הנוספת למבנה המוכפל, איקוניות לעומת שרירותיות, והיחס בין מבנה לשוני לבין תרבות במובנה הרחב.⁵ חלק מנושאים אלו יידונו במאמר.

צורות מוכפלות המשמשות ברבדים הקודמים של העברית ממשיכות לשמש בעברית בת ימינו, לעתים כצורות קפואות. אתיחס אליהן כאן בקיצור, אך מעניינו לתאר את השימוש הפרודוקטיבי בצורות ההכפלה ככוח אילוקוציוני בעברית המודרנית. השימוש במילה מאוד לחיזוק מוגבל, כמובן, לחלקי דיבר מסוימים הנושאים תכונות דריגות, וההכפלה מנוצלת גם לצורך חיזוק כשמאוד מנועה. זאת ועוד, הצורות המוכפלות אינן יכולות להתפרש תמיד כמביעות חיזוק גרדא: הצגה כזאת של ההכפלה אינה משקפת דקויות שונות הגלומות במבנה זה בעברית. גם הקביעה שההכפלה באה לשם הדגשה היא כללית מדי, ואינה מתארת את פניה השונים של ההכפלה הלקסיקלית. לעתים נוסף ממד רגשי לבחירה בצורה המוכפלת: המטען הריגושי של זקן זקן שונה מזה של זקן מאוד.⁶ הצורה המוכפלת הן בקידודה הן בפענוחה אינה זהה תמיד לסכום מרכיביה: התשובה "בסדר" להוראה כלשהי, כמו "אל תשכח לכבות את האור", משמעותה כפשוטה, הסכמה ואישור הדברים; ואילו הצורה המוכפלת "בסדר בסדר" מביעה את כוונתו של הדובר הרוצה לקטוע את הדיאלוג (הפסק לומר זאת, אין לי סבלנות, אל תמשיך לדבר על כך).

יתר על כן, עצם השימוש בהכפלה נטוע בתרבות, ברוח השפה. הניסוח הבריטי המרבה בלשון המעטה, גם כשהכוונה לסופרלטיב, אינו מאמץ ברגיל דרך זו. הבריטי יאמר I'm rather good at it כשהכוונה כמובן לכך שאני מאוד טוב, ממש טוב. בשפות אחרות מבע זה יזכה לביטוי של העצמה, אם בעזרת מילה כמו ממש או

שבילה את שנות ילדותו ונערותו באינדונזיה, והוא המקור למידע). צורת הרבים מתקבלת מהכפלת צורת היחיד: Orang = אדם, איש; Orang-Orang = אנשים. Anak = ילד; Anak-anak = ילדים. Hati-Hati anak-anak = זהירות (מוכפלת), ילדים (שלט ליד בתי ספר). ראו עוד מלמד, עמ' 173, העוסק בהנדיאדיס. וראו מאמרו של האס, העוסק כולו בכפל העניין במילים שונות.

3. הן קיימות כמובן החל מלשון המקרא ואילך במשמעויות השונות. למשל, במדבר יד 34, "יום לשנה יום לשנה"; שמואל ב טז 15, "יחי המלך יחי המלך".
4. כך תרגמתי implicature. מושג זה אינו זהה, כמובן, לגרייה לוגית.
5. ראו וייז'ביצקה, עמ' 255. מדבריה וכן מדוגמות שיובאו להלן עולה הבדל ניכר בשימוש בהכפלה לקסיקלית בין שפות שונות.
6. משמעות כזאת, למשל, מייחס בולינג'ר להכפלה (עמ' 90).

מאוד, אם בעזרת הכפלה. ההכפלה עברה גרמטיקליזציה בשפה כמו איטלקית,⁷ ונראה שדרך זו הולכת ומתרווחת בעברית בת ימינו.

לעתים מילה אחת שאינה מוכפלת אינה ממחישה דייה את הרצינות שבה הובע המבע, ואילו דרך ההכפלה מדגישה את רצינות הכוונה. המבע "תודה רבה" יכול להישמע אולי כהבעת תודה מן השפה ולחוץ, אך "תודה רבה רבה" משדר בדרך כלל מסר של כוונה אמיתית להודות. בהשתמשו בצורה מוכפלת הדובר מושך את תשומת הלב למילה ולמה שהיא מייצגת. המסר נמסר באחריות, בדיוק, וההכפלה מעידה על רצינות הכוונה. יתר על כן, המבע "תודה רבה רבה" מנוע מלהימסר בקרירות, אלא אם הוא מלווה באינטונציה מיוחדת שיכולה להעיד על אירוניה.⁸ מכל הנאמר לעיל ברור, שראוי לבחון שוב את ההכפלה הלקסיקלית ואת משמעויותיה המתחדשות.

בעברית הקלסית שכחה ההכפלה הלקסיקלית, והיא תוארה בידי מדקדקים שונים כנושאת משמעויות אחדות⁹ – משמעות דיסטריבוטיבית, הכפלה להדגשה, ועוד. משמעות דיסטריבוטיבית: איש איש ודוגמות דומות.¹⁰ בלשון חכמים, ואף בארמית, לדוגמה: (1) "בוצין בוצין מקטפיה ידיע" (ברכות מח ע"א), כלומר כל קישוא ידוע כבר מפריחתו, פתגם המתאר תלמיד חכמים שניתן להכיר בו כבר מילדותו. דרך זו ממשיכה לשמש, כמובן, בעברית בת ימינו. למשל: (2) "אם הרבנים היו יודעים 10% ממה שהולך באינטרנט הם היו עוברים בית בית ושוברים את המודם".¹¹ ההכפלה משמשת בתפקיד אדוורביאלי כבר במקרא: (3) "ויצברו אתם תְּמָרָם תְּמָרָם ותבאש הארץ" (שמות ח 10).¹² אף לשון חכמים משתמשת בהכפלה לצורך

7. וייז'ביצקה, עמ' 270. בשפות אחרות, כמו אנגלית וצרפתית, לא חל תהליך זה.

8. ראו וייז'ביצקה, עמ' 262.

9. על חלוקת מבני הכפלה לפי משמעויות אחדות ראו פירסט.

10. ראו למשל על ההכפלה בעברית המקראית ז'ואן ומוראוקה, עמ' 530, וכן וולטקה ואוקונור, עמ' 115–116. יש כמובן הכפלה אסינדרטית והכפלה דומה שהצורות המוכפלות בה מתקשרות באמצעות ו' החיבור או מילת יחס. כבר במקרא עצמו יש מקרים שבהם לכל אבר מוכפל מיוחס ערך סמנטי שונה, למשל דברים כה 13: "לא יהיה לך בכיסך אָבֶן נָאֶבֶן גדולה וקטנה" או תהלים יב 3: "גִּלְבֹּל נְלָב ידברו"; אך לא מצאתי משמעות כזו העולה ישירות מן הטקסט לצורות מוכפלות ללא מילת יחס או ו' החיבור.

11. באתר http://hydepark.co.il/hydepark/topic.asp?topic_id=1017261, וכמובן דוגמות רבות מוכרות אחרות, כמו "לילה לילה מסתכלת הלבנה" מתוך פזמון ליקינתון של לאה גולדברג.

12. צירוף זה עצמו ממשיך לשמש גם בספרות בת ימינו: "בעטיים נתמלאה יכולת השיכון של הקיבוץ והאנשים נדחקו בתוך האוהלים חמרים חמרים" (הוא הלך בשדות, עמ' 53). בשימוש אדוורביאלי גם אצל רש"י, למשל, "...ומדרשו נעשה בשרו חדודין חדודין, מיצר על איבוד מצרים" (רש"י על שמות יח 9). ועוד כמובן במקרא: "אל תרבו תדברו גְבִהָה גְבִהָה יצא עתק מפיהם" (שמואל א ב 3).

זה: (4) "כתם ארוך – מצטרף; טפין טפין – אין מצטרפין" (נידה נט ע"א).¹³ דרך זו נוהגת גם בלשון ימינו: (5) "חכה, מה אתה רץ? פרה פרה",¹⁴ והיא מרבה לשמש בשיחוח במרשתת.

לעתים משמשת ההכפלה להדגשת השוני. כותב הסופר חיים סבתו: (6) "סברנו שמנהג מקומנו מנהג כל העולם הוא, ולא ידענו שהעולם מקומות מקומות, מנהגות מנהגות" (כעפפי שחר, עמ' 83). במקום לומר כל מקום לעצמו, כל מנהג שונה, חוזר הסופר על המילה. נחזור בהמשך לעניין זה של ייחוס משמעות נפרדת לכל חלק בצירוף.

ההבנה הבסיסית של ההכפלה היא כמובן לחיזוק ולהדגשה, והדוגמה הידועה ממחישה זאת:¹⁵ (7) "ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן הָאָדָם הָאָדָם הזה" (בראשית כה 30).

אך נראה שלעתים יש שימוש בצורת ההכפלה להבעת רצון ומשאלה, וכך כבר אצל רש"י: (8) "נגלה עליהם פתאום, והם טמאים בדרך ארץ, והיו צועקים מים מים" (רש"י לבמדבר יב 4). יש כאן רצון וכמיהה למים.¹⁶ לעתים משמשת ההכפלה להבעת כאב. במקרא: (9) "ויאמר אל אביו ראשי ראשי ויאמר אל הנער שאהו אל אמו" (מלכים ב ד 19). ואף בעברית בת ימינו: "אוי

13. וראו גם: "התחילו הגשמים יורדי טפין טפין" (מגילת תענית, עמ' 124); "ואחר כך התחילו הגשמים יורדי בועף" (שם). כלומר מתוך ההקבלה לצועף ברור, שהצורה הדיסטריבוטיבית טפין טפין משמשת כתיאור אופן. עוד למשל במשמעות כזו: "הרוצה לעשות שדהו משר משר מכל מין" (כלאים ב, ו) ובפירושו הרמב"ם שם – רצועות רצועות. וראו בליבויס 1995, עמ' 136. יש, כנראה, בידול משמעות בין חזרה על המילה ברבים לבין חזרה על המילה ביחיד: "שורות שורות התפרסו החיילים בשטח" (צורת ההתפרסות) / "המפקד סקר את המצעד שורה שורה" (תשומת לב לכל שורה). אך ראו להלן דוגמה 6.

14. וראו דיון במרשתת בביטוי זה (<http://www.beopen-tv.co.il/cgi-bin/chiq.p>), שבו נטען שמקור הצירוף בבדיחה על נשר וארנב שחושקים בעדר הפרות. ביטוי זה שכיח מאד; ראו רוזנטל, עמ' 313, המביא מראי מקום רבים, למשל אצל גרוסמן (מישהו לרוץ אתו, עמ' 128): "או אחר כך. פרה פרה". בתכנית הטלוויזיה אסתי המכוערת (6.10.2005) בא משחק מילים המבוסס על צירוף זה. מצליח: "על מה אתה רוצה לדבר, על עורך דין שטיין, על השוקולד, על אסתי?" אלביס: "בוא נלך פרה פרה". מצליח: "את השוקולד הזה לא תמצא פה" (ברקע שוקולד "פרה"). ראו גם לקסיקון הסלנג, עמ' 229 ועוד. העובדה שצירוף זה אינו מתועד במילון בן-אמון ובן-יהודה, ובספן, הסלנג עשויה אולי להעיד על זמן היווצרותו. העובדה שהוא מתועד במילוני סלנג חדשים (רוזנטל, הסלנג) ושכיחותו במרשתת מעידות על כך שהפרה חיה ובוטעת.

15. ראו גזניוס, סעיף 133k, עמ' 431–432; וולטקה ואוקונור, עמודים 233–234 למספר דוגמות נוספות. חלק מהדוגמות אצל וולטקה ואוקונור לא הייתי משייכת לקטגוריה שהם משייכים אותן אליה.

16. וראו להלן דיון במשמעות זאת בסעיף ההכפלה בשם הפרטי.

הראש הראש! הבטן הבטן".¹⁷ התפקיד הפרגמטי תלוי גם בסמנטיקה של המילה המוכפלת, וכאן חלקי הגוף המועדים לכאב הם המוכפלים. זאת ועוד, בשפה המדוברת לאינטונציה יש חלק חשוב בהבחנה בין תפקיד לתפקיד. שאיבה של צירופים מן הערבית (שוויע שוויע) ודרך תרגום היידיש לעברית¹⁸ ייתכן שהשפיעו גם הם על קיום מבנה ההכפלה והתפשטותו.¹⁹ מבחינת חלקי הדיבר המוכפלים ראינו לעיל דוגמות להכפלת שם עצם ושם תואר, אך למעשה כל חלק דיבר עשוי להיות מוכפל.²⁰ הספרות בת ימינו משתמשת בצירופים מוכפלים מרובדי לשון קודמים, והם הד לשימוש הראשוני, לצד יצירה של מבעים מוכפלים חדשים לצרכים שונים, כפי שנראה להלן.²¹

מאמר זה עוסק, כאמור, בהכפלה הלקסיקלית המדויקת, כלומר בחזרה על אותו אלמנט ממש, ובמשמעויות אחדות ההולכות ונעשות רווחות יותר ויותר למבנה המוכפל. ראשית נדון בהכפלת השם הפרטי בעברית הקלסית ובעברית בת ימינו המעלה אחדות מהמשמעויות האלה.

1. הכפלת השם הפרטי ברבדים שונים של העברית

הפנייה לדמויות אחדות במקרא נעשית לעתים בהכפלת השם. השמות משה, אברהם, יעקב, שמואל באים גם בהכפלה במקרא. הפניות נענות בדרך כלל בתשובה הנני, וברור שהחזרה משמשת לקריאה. אך המפרשים מבינים הכפלה זו בדרכים שונות. חלקם מייחסים משמעות שונה לכל רכיב מוכפל, ולעתים מובן הצירוף פרגמטית. דוגמה 10 ממחישה שתי דרכים אלו: (10) "ויקרא אליו מלאך ה' מן

17. חיפוש אקראי במרשתת העלה דוגמות רבות כאלה.
18. ראו פרסטיי, האומרת שהתרגום מידיש לעברית גרם לשימוש בצמדי מילים רבים מכל סוג שהוא, וביניהם צמדים המתרגמים תוארי פועל בעלי סיומת מסוימת, כגון ביסלעכוויז = קמעה קמעה, לאט לאט ועוד, או שההכפלה משמשת כתחליף לקסיקלי (איך איז געשמאק הייס = חם לך יפה יפה). לעתים המניע לצורה הכפולה בעברית הוא היעדר פועל בעל משמעות מקבילה לפועל בידיש (קנוילן זיך = מיתמר פקעות פקעות). כמו כן היא אומרת, שלעתים מקור התרגום הוא השימוש בידיש עצמה: קיים קיים = בקושי בקושי. ואכן צירוף זה נמצא במילונו של וויינרייך (עמ' 425), אך צירופים מוכפלים אחרים, גם אם שגורים, לצורך העצמה, לא עברו לקסיקליזציה ולא נכנסו למילון.
19. ראו צוקרמן, עמ' 206–207 על השפעת היידיש על העברית ברדופליקציה המורפולוגית. אין שם התייחסות לרדופליקציה לקסיקלית.
20. ראו גומשי ואחרים, עמ' 308 על החלקים העשויים להיות מוכפלים באנגלית – שם עצם, שם תואר, פועל, שם פרטי, כינויים, ואף מבעים שעברו לקסיקליזציה.
21. הצירוף המקראי בבוקר בבוקר, "ומנחה תעשה עליו בַּבְּקָר בַּבְּקָר" (יחזקאל מו 14), חוזר למשל אצל עגנון, "בבוקר בבוקר הביאה לי המשרתת כס קהווה" (עד הנה, עמ' 5), כלומר מוקדם בבוקר; אצל אמיר גלבו, "שיר בבוקר בבוקר", ועוד. וראו לעיל הערה 12.

השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני. תני ר' חייה לשון חיבה לשון זירוז;
 ר' ליעזר א' לו ולדורות (בראשית רבא, עמ' 602).²²

כלומר האחד מבין פרגמטית (וכך למשל גם בדברי אבן עזרא, המייחס דרך כבוד
 להכפלה²³), והאחר מייחס ערך סמנטי אחר לכל אחד מחלקי הצירוף (לו עצמו
 ולדורות הבאים). החזרה על השם קוראת לייחוס ערך כזה, שהרי לעתים בפנייה
 הנענית אף היא במילה הנני בא השם רק פעם אחת.

בדוגמה 11 מייחס מדרש תנחומא משמעות שונה לשני חלקי הצירוף הכפול –
 העולם הזה והעולם הבא: (11) "רבי אבא בר כהנא אמר כל מי שנכפל שמו הוא
 בשני עולמות, נח נח אברהם אברהם... בשרו הקב"ה חייך שעשה אביך תשובה
 לפיכך נכפל שמו" (מדרש תנחומא שמות יח).

מדרש תהלים מייחס משמעות אחרת לכפל השם: (12) "שכל מי שנכפל שמו
 נולד מהול, שם שם, נח נח" (מדרש תהלים ט, ז, עמ' 83). המדרש מביא את ההסבר
 המנמק את כפל השם ליד כל שם מוכפל ברשימה.

משמעות נוספת מיוחסת להכפלה במדרש תנחומא, והיא מקצה ועד קצה,
 מתחילה ועד סוף: (13) "וכן הקב"ה א"ל אברהם אברהם, למה שתי פעמים, אלא
 הוא אברהם צדיק מתחילתו עד סופו" (מדרש תנחומא נח א, עמ' 23).

ספרא מפרש את הכפלת השם משה בדרך אחרת: (14) "דבר אחר משה משה
 הוא משה עד שלא נדבר עמו, הוא משה משנדבר עמו" (ספרא [פינקלשטיין], דבורא
 דנדבה, פרשה א, עמ' 13).²⁴ כלומר משה נשאר אותו משה ודווקא לציון עובדה זו
 באה ההכפלה, בניגוד לדרך הפירוש הרגילה והצפויה, שאין חזרה בעלמא וכל גורם
 בהכפלה נושא משמעות אחרת. בדברים אלה יש אפוא קדם-הנחה למשמעות השונה
 שמייחסים לכל מילה מוכפלת, ואז נסתרת קדם-הנחה זו. יש כאן פירוש מנקודת
 מבט פרגמטית.

ראינו עד כה, שפירושים רבים מקנים בדרך כלל לכל שם פרטי מוכפל ערך סמנטי
 נפרד תוך שמירה על העיקרון "אין הכפלה בכדי", ויש סיבה סמנטית להכפלה.
 עיקרון זה חל הן בחזרה על שם פרטי הן בחזרה בכלל.²⁵ דרך זו של פירוש ההכפלה

22. ובלקח טוב נוסח שונה מעט, ובאות בו במפורש המילים "נכפלו שמותיהן", שייתכן שהוספו
 על ידי בעל לקח טוב: "ר' אלעזר בנו של ר' יעקב אומר לו ולדורותיו, אין דור שאין בו כאותן
 שנכפלו שמותן, אברהם אברהם, יעקב יעקב, משה משה, שמואל שמואל" (לקח טוב [פסיקתא
 זוטרתא] לבראשית כב 11, עמ' 99). לא מצאתי מילים אלה בחילופי נוסחאות בראשית רבה.

23. "רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד" (אבן עזרא לשמות לד 6, הפירוש הארוך).

24. ראו התייחסות לעניין במאמרו של הרב והסופר חיים סבתו "קדמה קריאה לדיבור" (הארץ,
 18.03.2005).

25. רש"י מייחס לעתים משמעות שונה לכל אחד מאברי הצירוף המוכפל, ולא רק לשם פרטי
 שמוכפל. ראו למשל רש"י לויקרא כב 25: "לכך נאמר למעלה איש איש, לרבות את הנכרים
 שנודרים נדרים ונדבות כישראל"; וכן רש"י לבמדבר ה 12, ששם מדובר בסוטה: "איש איש –

שונה מהדרך הראשונה שהוזכרה לעיל, המסתכלת בהכפלה מנקודת מבט פרגמטית: לקריאה, לזירוז, כחיבה, ככבוד וכו', וכן מההבנה שמשה נשאר משה, כפי שמפורש בספרא.

בעברית בת ימינו החזרה על שם פרטי מתפרשת לעתים מנקודת מבט פרגמטית של נזיפה או גערה ולעתים ככמיהה וכגעגוע.²⁶ למשמעות הגערה יש ניצנים ברובדי לשון קודמים. למשל: (15) "ויקרא על המזבח בדבר ה' ויאמר מִזְבֵּחַ מִזְבֵּחַ כה אמר ה' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו זבח עליך את כהני הבמות המקטרים עליך ועצמות אדם ישרפו עליך" (מלכים א יג 2).

מקום אחר שאף הוא מדבר בנימה כזו על המזבח הוא בתוספתא: (16) "וכשנכנסו גוים להיכל באתה וטפחה על גגו של מזבח אמרה לו לוקס לוקס אתה החרבת ממונן של ישראל ולא עמדת להם בעת צערם" (תוספתא סוכה ד, כח, עמ' 278).²⁷ קשה לייחס משמעות של חיבה וזירוז להכפלת המילים מזבח ולוקס. בשני המקרים יש כאן משמעות של טענה נגדם. רד"ק למקום במלכים מסביר חזרה זו על המילה מזבח פשוט כדרך קריאה.²⁸ אך גם הוא מביא הבנה אחרת שמדובר במזבחות בשני מקומות, בבית אל ובדן. כלומר הוא מייחס משמעות סמנטית שונה לכל מילה מהצמד, ושומר על העיקרון שלחזרה על השם יש הצדקה סמנטית. בדוגמה הבאה בא במפורש פועל האמירה גער, המבטא את פעולת הדיבור

ללמדך שמועלת בשתים, באיש מלחמה שלמעלה ואישה מלמטה". כלומר רש"י אינו מייחס לחזרה משמעות דיסטריבוטיבית בעלמא, אלא מייחס לכל רכיב בצירוף הכפול משמעות רפרנציאלית שונה. עמדה זו עולה פעמים רבות במדרש. למשל בספרא (וויס) קדושים י, ט, עמ' צא ע"ב (ובנוסח דומה מאגרים, קדושים ה ב [צג ד]): "איש מה תלמוד לומר איש איש לרבות בת וטומטום ואנדרוגינוס". ובהמשך (שם [צב ע"א]): "איש אין לי אלא איש, אשה מנין תלמוד לומר איש איש". כאן עולה עמדה שהחזרה על המילה איש היא לציון מסומן שונה (בת, טומטום, אשה). מהמכילתא עולה עמדה שונה להכפלת איש: "ומקלל אביו ואמו וגו' למה נאמר, לפי שהוא אומר (ויקרא כ 19) איש איש אשר קלל את אביו וגו', אין לי אלא איש, אשה מנין, ת"ל ומקלל אביו ואמו" (מכילתא דר"י, עמ' 267). כלומר כאן יש לקרוא איש איש כאילו נאמר ממש איש, כלומר איש ורק איש ולא אישה (למעשה המשמעות הפרוטוטיפית, וראו להלן). ולומדים על האישה מלשון מקלל אביו ואמו. ראו בספר הרקמה, שער כו, שנאמר בו שהחזרה באה בעבור אריכות המצוע או להשלמה. ראו גם אבינרי, היכל רש"י, כרך ג, עמ' צו על כפל לשון במקרא.

26. וראו דברי רש"י לעיל בדוגמה 8.

27. לוקס – זאב; גרסה אחרת – לוקיס. המילה הזאת מדגימה את התפצלות ההגייה הלבאית (שפתית) והוולרית (חיכית) בין [k] לבין [p] בין הלטינית ליוונית, ואף בתוך היוונית עצמה. כיום מוכרת אולי יותר הצורה לופוס. המופע בתוספתא מלמד על ההגייה. המדרש מסביר: "מה הזאב הזה חוטף, כך היה המזבח חוטף את הקרבנות" (בראשית רבא, עמ' 1276; המזבח בנחלת בנימין, בנימין – זאב, זאב – כינוי למזבח; כך למשל מסביר תאודור אלבק שם).

28. "כן דרך הקריאה כמו שכתוב אברהם יעקב יעקב... משה משה שמואל שמואל ובדברי רבותינו ז"ל מזבח שבבית אל ומזבח שבדן".

המתבטאת בחזרה: (17) "והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן, עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי. אמר לו: היכל היכל! מפני מה אתה מבעית עצמך? יודע אני בך שסופך עתיד ליחרב" (יומא לט ע"ב).

גם בעברית בת ימינו מנוצלת החזרה לצרכים דומים, והאינטונציה היא משמעותית. ניתן לשמוע משפטים כגון: "משה משה, איפה אתה? למה אני לא שומעת כלום ממך?", או "אוי, משה משה! מה עשית!" (גערה).

אך החזרה מנוצלת גם להבעת כמיהה:²⁹ (18) "רחל רחל היא לא תצחק עד שתראה אותי סובל... היא יודעת לבשל אותך לתוך המיץ של עצמך."³⁰ בכל השיר מובעים כמיהה וגעגועים לרחל הזאת, שלמעשה מתעללת בכותב המאוהב בה.

משמעות כזאת של כמיהה מסגירה כותרת בשיחוח: (19) "הו רחל רחל!!!"³¹ המילה הו מבהירה לנו שאכן מדובר בכמיהה, והכפלת השם משתלבת בכמיהה זו. באנגלית משמשת חזרה כזו על שם פרטי להבהרה שמדובר באדם המוכר יותר מבין אנשים אחרים שגם הם נושאים אותו שם, אך נראה שבעברית חזרה כזאת שכיחה פחות.³²

עד כאן הוזכרו המשמעות העיקריות המיוחסות להכפלת השם הפרטי במקורות, וראינו דוגמות לשימוש דומה גם בעברית בת ימינו. משמעות אלה קיימות גם בשמות כלליים ולא רק בשמות פרטיים, כפי שנראה להלן. ראינו שבמדרש ובדברי הפרשנים לעתים החזרה מפורשת כחזיון, לעתים מודגש שהכוונה למסומן עצמו, ולעתים החזרה מפורשת כהתייחסות לשני מסומנים. דנו גם במוטיבציה פרגמטית להכפלה. משמעות ההולכת ומתרווחת בעברית בת ימינו להכפלה, שאת ניצניה ראינו בדוגמה 14, היא המשמעות הפרוטוטיפית.

2. ההכפלה הפרוטוטיפית בעברית בת ימינו

מבנה ההכפלה המבטא משמעות פרוטוטיפית, כשהרצון הוא לציין את הדבר האמתי, האופייני, המובהק לקטגוריה, הולך ומתרבה בעברית בת ימינו בעיקר בשמות העצם. כאמור, יש ניצנים להבנה כזאת גם במקורות, למשל בלשון המקרא.³³

29. וראו דוגמה 8 לעיל.

30. <http://mp3music.gpg.nrg.co.il/lyrics/2644.html>. הדוגמה לקוחה משיר של להקת קרח 9.

31. http://www.lametayel.com/ynet/forums_forum_show (30.5.2005).

32. ראו גומשי ואחרים, עמ' 314. תלמידי אורן רומן העיד, ששמע "אורן אורן?", כשהכוונה הייתה אליו להבדיל מאורן אחר. נדמה לי שהעברית משתמשת לצורך דומה ביידוע השם הפרטי – "זאת הרותי ש..."; ונחזור למשמעות זו בהמשך.

33. את כפל הלשון אני אני בפסוק "ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי" (דברים לב 39) ניתן להסביר ב"ממש אני הוא", כלומר בקריאה פרוטוטיפית, וכך גם עולה מדברי אבן עזרא: "לכן כתוב אני אני הוא – לבדי אחד, ואין אלהים עמדי" (כלומר ממש אני; בספרי דברים

הכפלה זו ממירה מאייכים כמו ממש, באמת, אמתי.³⁴ האנגלית תרמה ללא ספק אף היא לתפוצת המשמעות הפרוטוטיפית בעברית. מבנה זה שכיח ביותר באנגלית לציון משמעות זו.³⁵ גומשי, ג'קנדרף ועמיתיהם מתייחסים להכפלה זו כאל הכפלה מעמתת (contrastive reduplication), שכן תמיד יש משהו ברקע שהוא לא הפרוטוטיפ. גישתו של הורן והמינוח שהוא משתמש בו עדיפים בעיניי. הורן נקט כמדומני עוד קודם לכך את המונח הכפלה פרוטוטיפית.³⁶ החלוקה של הורן היא: (1) הכפלה פרוטוטיפית; (2) הכפלה השומרת על המשמעות המילולית (אני עולה רק לקפה קפה; לא במשמעות הכפולה והנוספת); (3) חיזוק (אני לא עצבני עצבני); (4) ערך מוסף (נאחננו לא גרים יחד, גרים יחד). ברוח דבריו של הורן הנה דוגמה משיחה עם מתווך ששפת האם שלו אנגלית אך הוא חי בארץ שנים רבות (קרוב לארבעים שנה):

(20) הקונה: יש כאן איזה catch?

המתווך: catch catch?

הקונה: כן.

המתווך: לא, רק דברים ביורוקרטיים מעצבנים (שיחה עם מתווך בתאריך 10.6.2004).

שכט, עמ' 379, מחודדת נקודה זו). מעניינים גם דברי רד"ק: "אני אני – הכפל לחזק, או פירוש אני שהייתי ואני שאהיה (ישעיהו מח טו)". פירוש אחד שלו הוא אם כך, שההכפלה נועדה לחיזוק, והפירוש האחר מייחס משמעות שונה לכל היקרות של אני, בדומה לדברי מפרשים אחרים, כמו רש"י למשל: להשפיל ולהרים, מקור לרעה ומקור לטובה. במכילתא דרבי ישמעאל: "לעולם הזה ולעולם הבא". ויש עוד הנוהגים לייחס משמעות שונה לכל אבר מוכפל. וראו גם דוגמה 14 לעיל.

34. ראו גם גומשי ואחרים, עמ' 352–353, המודים בקרבת ההכפלה הפרוטוטיפית לשימוש במילים כמו really, כשמדובר בפעלים ובשמות תואר, ו־real, כשמדובר בשם עצם. ראו גם ייז'ביצקה, עמ' 263–268 על ההבדלים בין שם עצם לשם תואר לעניין ההכפלה.

35. וראו גומשי ואחרים, וכן קורפוס דוגמות מהסוג המציין פרוטוטיפ: Corpus of English contrastive focus reduplications, <http://www.umanitoba.ca/linguistics/russell/redup-corpus.html>

36. וראו הורן כבר ב־1993, עמ' 48, המציע קריאה כזאת באנגלית ואומר על הכפלה של שם עצם באנגלית שהיא מייצגת את המקרה האמתי, את בררת המחדל, את הפרוטוטיפ. הדברים מופיעים אצל גומשי ואחרים, עמ' 314–315; וכן נאמרו לי מפיו במסגרת סמינר באוניברסיטת ייל בשנת 2005. הדוגמות של הורן בעמ' 315 במשמעויות 1, 2, 4 נכללות במשמעות הפרוטוטיפית במאמר הזה, ולא הבחנתי ביניהן. גומשי מעירה שכשמדובר בחיזוק יש חזרה על המילה לפחות שלוש פעמים כדי להבדילה ממשמעות פרוטוטיפית, כך "בואו נלך וננצח ננצח ננצח (חיזוק) לעומת בואו נלך וננצח ננצח (אפשרית קריאה פרוטוטיפית; תרגום שלי לדוגמות של גומשי ואחרים, עמ' 309; במקור: Let's get out there and win win win!). להלן (דוגמות 34, 35) באות דוגמות בעברית לחזרה על מילה שלוש פעמים, ומספר הפעמים אינו

בחזרה על המילה התכוון המתווך ל-catch מן הסוג האמתי, בניגוד לסתם עניינים שוליים המקשים על התקדמות העסקה. (בסופו של דבר היה דווקא catch catch, משום שהדירה המדוברת הייתה מעוקלת, והוא לא ידע על כך.)³⁷ דרך הכפלה זו לקריאה פרוטוטיפית הולכת ונעשית שכיחה בעברית בת ימינו, היא אינה מאפשרת סטייה מהמבע האמור ויש לה אפקט מצמצם – בדיוק הדבר האמור, ללא התרחבות לשוליים; וכבר הוזכרה משמעות זו במבוא.³⁸ היא באה כדי להדגיש את המובהקות של המתואר. אינטואיטיבית נראה שדרך זו של הכפלה לקסיקלית שכיחה יותר בדיבור, ופחות בכתיבה; ואכן הדוגמות לוקטו בעיקר משיחות, מתכניות טלוויזיה ומשיחות (צ'טים) במרשתת. התפשטות מבנה ההכפלה הפרוטוטיפית מונעת את הצורך בחיפוש מילים נוספות המתארות את הדבר האמתי. די בחזרה על אותה מילה.³⁹

הנה קטע משיחה שאף הוא ממחיש עניין זה:

(21) א: כל כך קר לי!

ב: אין לך מעיל טוב? את צריכה מעיל מפורך.

א: יש לי מעיל מעיל אבל כלום לא עוזר.

ב: מה זאת אומרת מעיל מעיל?

א: תראי (מראה את המעיל) מרופד ועם בטנה חמה מאוד (השיחה התקיימה בין שתי דוברות שהעברית היא שפת אמן ב-1.2.2005 בספרייה של הסמינר התאולוגי לרבנים בניו יורק).

השימוש בצורה מעיל מעיל ממחיש שהכוונה למעיל אמתי, שמחמם, ולא למשהו קליל יותר. יש כאן אפוא צמצום השוליים וקריאה פרוטוטיפית. לא כל בגד עליון בקטגוריה של מעיל יזכה להיות מכונה מעיל מעיל. מעיל מעיל מבחינת ב, שמכירה

הגורם המבחין בין קריאה פרוטוטיפית לבין קריאה של חיזוק. נראה שלאינטונציה תפקיד חשוב יותר. המונח החדש יותר שהורן משתמש בו הוא שיבוט לקסיקלי (lexical cloning), והוא עומד בצדן המנוגד של ה-un-words: potato-potato (תפוח אדמה אמתי) לעומת ה-un-potato. ראו הורן 2002, עמ' 26-29; הנ"ל 2005, עמ' 340-353.

37. הבאתי דוגמה זו בין הדוגמות בעברית, משום שהמילה catch משמשת כמילה שהתאזרחה ובאה בתוך טקסט שכולו עברי.

38. ראו למשל גומשי ואחרים, עמ' 317; שם מוקבל מבנה זה למבנה הנגדה רגיל. ואכן במבנה הנגדה רגיל מעומתת המילה עם אחרות מאותו סוג (לא עט אדום – אלא כחול, ירוק וכי'). התכוונתי דווקא ל"עט עט" (מסמן משמעות אחת של המילה ומעמתה עם משמעויות אחרות שלה). הבחנה קרובה הבחין לזרסון (1999) והוא מדבר על צמצום "ההילה הפרגמטית". וראו עוד קודם דברים דומים אצל לייקוף.

39. וראו מלצר, המתאר הכפלה זו ככלי פשוט וממוקד המאפשר מבע קצר וחד הממלא את מקומו של הסבר מפורט ועשיר במילים.

היטיב את החורף הקר בחו"ל, הוא רק מעיל פוך. מבחינת א, המייצגת ישראלים שאינם רגילים לחורף הקר בארצות הברית, מעיל צמר חם ומרופד הוא מעיל מעיל. כלומר המסומן של כל אחת היה שונה במקרה זה, אך השתיים הבינו את מעיל מעיל במשמעות פרוטוטיפית.

נראה דוגמה נוספת מתוך שיחה בין אם לבתה בת ה-12:

(22) הבת: ראינו היום סרט בכיתה על ילדים בטנסי שלא שמעו על השואה

ואספו שישה מיליון מהדקים.

האם: ומה היה בשיעור אנגלית?

הבת: לא היה שיעור אנגלית, היינו בסרט!

האם: ומה היה בשיעור מדעים?

הבת: לא היה שיעור מדעים. היינו בסרט! כבר אמרתי!

האם: רגע, כל כך הרבה זמן?

הבת: כן. זה היה סרט סרט.

האם: מה זאת אומרת?

הבת: סרט ארוך כמו סרט רגיל (17.12.2004); שיחה במשפחה ישראלית

בשבתון בארצות הברית).

הבת השתמשה בצורת ההכפלה סרט סרט במשמעות פרוטוטיפית – סרט בעל אורך רגיל; ומבחינתה זהו כנראה סרט "מן הסוג האמתי", בניגוד לסרטים קצרים, דוקומנטריים, שהייתה רגילה לצפות בהם בבית הספר. לפי דבריו של לורנס הורן מאוניברסיטת ייל (בעל פה), לפי רשימת נתונים שבידו ששימשה בסיס למאמר של גומשי ואחרים), כששמריקאים אומרים movie movie (סרט סרט) הם מתכוונים לסרט מהסוג הישן – בשחור לבן, סרט רומנטי. כלומר ההכפלה הפרוטוטיפית מתפרשת לפי היבטים תרבותיים, והמסומן אינו זהה בכל מקום. השאלה היא, כמובן, מהו "הדבר האמתי", מהו הפרוטוטיפ. שאלה שיש לה פנים בחקר התרבות. שאלה זו לא עלתה כשההכפלה ציינה חיזוק גרדא.

בדוגמה 23 מתלכדות שתי משמעויות של ההכפלה:

(23) הבת: איזה כף! זה שלג שלג!

האם: מה זאת אומרת?

הבת: שלג שלא נמס אחרי חמש דקות. גבוה. אפשר להיעלם בתוכו. לא כמו

בארץ (שיחה בין אם שנמצאת בישראל לבין בתה הישראלית שמבקרת

בארצות הברית לראשונה, 23.1.2005).

את ההכפלה בדוגמה זו ניתן לפרש הן כחיזוק הן כמביעה פרוטוטיפ, וההבדל בין שתי המשמעויות מתחסל. אפשר אפוא להבין "הרבה שלג", כשלג כבד וכן כשלג מן הסוג האמתי. בשני המקרים המסומן זהה. בדוגמה 22, המדברת על סרט סרט, אין

זה כך כמובן. התלכדות שתי המשמעויות במקרה זה קשורה לרכיב הניתן להעצמה ולהפלגה. ניתן לומר "הרבה שלג", אך לא "הרבה סרט". בהכפלת שם תואר התופעה מובנת יותר, שכן שם תואר מטיבו ניתן לדירוג ולהפלגה: עצבני עצבני = עצבני ממש = עצבני מאוד.⁴⁰

דוגמה זו היא פרסומת של מדגל לברזים שלה: (24) "מדגל – ברז ברז" (רשת ב בפרסומות). ברור שהכוונה כאן לברז כמו שברז אמור להיות – טוב, פועל, אמין. כלומר למשמעות הפרוטוטיפית יש גם עניין של הערכה חיובית, "מן הסוג האמתי", המפורש בדרך כלל כטוב וכראוי.

בסדרת הטלוויזיה "אסתי המכוערת" עשו הכותבים שימוש נרחב בצורות הכפלה מהסוג הפרוטוטיפי. סדרה זו ניתן לשייכה מבחינת הסוגה (ז'נר) לאופרות סבון, והיא מהוקצעת ומחודדת, מודעת לעצמה ולמעשה מלגלת על הסוגה עצמה. היה בה אוצר של תופעות לשוניות שהכותבים הגזימו בשימוש בהן ובכך הצביעו על ייחודן. בין השאר השתמשו הכותבים שימוש נרחב בהכפלה הפרוטוטיפית:

(25) – תנחשי מי ישן אצלה היום? – ישן ישן? (אסתי המכוערת, 26.6.2004,

ערוץ 2 של הטלוויזיה הישראלית).

(26) – אנחנו חברים. – ממת? – לא חברים חברים (שם, 5.6.2004).

(27) זאת חקירה חקירה (שם, 26.6.2004).

בשלוש הדוגמות האלה ההכפלה מכוונת למשמעות הפרוטוטיפית, המנוגדת כמובן למשמעות נוספת אפשרית. ישן ואך ורק ישן. חברים = חברים אהובים, והשלילה מדייקת שהמדובר בידידים. חקירה אמיתית מהסוג הרציני ולא חקירות קלילה. יש כאן הכפלה השוללת ערך מוסף למילה.⁴¹

יצחק לאור השתמש לכותרת מאמרו בעיתון הארץ בצורה מוכפלת: (28) "עיר שכל גבר בה הוא גבר-גבר" (הארץ, 18.4.2005). מאמר זה סוקר את הספר "אבן הצחוק" מאת הודא ברכאת, ובו מנוגד הגבר-גבר לגבר עדין.⁴² הכוונה לא רק לגבר אמתי בשר ודם, אלא גם לתכונה המיוחסת לו באופן פרוטוטיפי. המחשה ברורה של הטענה הזאת עולה מהדוגמה: (29) "אני בחורה ממוצעת?? חשבתי שאני גבר-גבר".⁴³ כוונתה של הכותבת כנראה לסופרלטיב של הפרוטוטיפ הגלום ב"גבר", אולי אסרטיביות, אומץ, תעוזה וכו'.

40. וכאן אני חולקת על גומשי ואחרים (עמ' 312-313), שאינם מאחדים את שתי המשמעויות האלה.

41. וראו לעיל, ליד ציון הערה 36, על החלוקה של הורן.

42. תרגמה מערבית רחל חלבה: "בתוך הדקדנס של המלחמה העושר, הפריבילגיות, מציע לחליל כסף, הרבה כסף ואחר כך, באכזריות גדולה מתוך חיוב החיים, הופך חליל לגבר, בניגוד לתקוותה העדינה של המספרת, או מוטב הופך לגבר גבר".

43. http://demo.ort.org.il/ortforum/sscripts/forum_msg_show.asp?pc=434145897&

גם במודעת פרסומת לחברת "תרמילי סטיב", הרוצה לעודד בחירה דווקא בתרמיל, ולא בסוגי מתנה אחרים כמו פרחים או שוקולד, יש שימוש בהכפלה הפרוטוטיפית. מצוינים כאן השוליים שאינם נכללים בחלק המוגדר במילה מתנה, לדידו של המפרסם: (30) זוכרים מה קיבלתם בשנה שעברה? השוקולד נגמר והפרחים נבלו... הפעם לכו על מתנה שממשיכה לתת – סטיב: לא שוקולד ולא פרחים – מתנה-מתנה (עכבר כל העיר, 21.10.2005).

עד פה נידונה המשמעות הפרוטוטיפית להכפלה. משמעות זו הולכת ונעשית נפוצה יותר ויותר בעברית בת ימינו. ההכפלה לחיזוק ממשיכה, כמובן, לשמש בעברית בת ימינו כפי הנוהג ברובדי העברית הקודמים.

3. הכפלה לחיזוק בעברית בת ימינו

הכפלה לצורך חיזוק היא דרך לשונית מובנת מאליה, אינטואיטיבית ואף חוצה שפות. אך התחולה והתפוצה של התופעה שונות, כמובן. העברית אומרת: לא ולא! ולא כך באנגלית למשל. קטגוריה זו תודגם בקיצור, משום שאין בה חידוש לעומת רובדי הלשון הקודמים של העברית.

3.1 הכפלת שם התואר

ההכפלה הלקסיקלית בשמות תואר מפורשת בדרך כלל לחיזוק. למשל: (31) "אני רוצה להוסיף משהו קטן קטן".⁴⁴ כאן הצורה באה בשיחה, ואכן היא נראית דיבורית. אך היא קיימת כמובן גם בספרות: (32) "החשך רחב רחב / לאיש בשחור / שנתתי כף ידי בשלו..."⁴⁵.

מעניינת גם דוגמה זו: (33) "למכירה ב-700 שקל!! המעבד חדש חדש... לא השתמשו בו והקופסא סגורה".⁴⁶ אף שהמדובר במודעה, המוכר נוקט לשון ריגושית משהו. ומה בדיוק משמעות חדש חדש? חדש מאוד? האם יש חדש ישן? המוכר רצה

msgID=246976095. הצירוף גבר גבר העלה במרשתת 296,000 תוצאות. וראו באחרונה בעניין ההכפלה את דבריו של יורם מלצר, המדבר על תכנית הטלוויזיה "ארץ נהדרת" שבה משמש הכינוי גבר גבר לשאל מופז אך בלעג. דוגמות אחרות להכפלת שם העצם שמזכיר מלצר הן רכב רכב, קטע קטע, סטייק סטייק, מכה מכה. וראו עוד אהוד אשרי (הארץ, 3.6.2005, עמ' 17, "משחק מלים"), המשווה את מילות הפנייה בעל הבית, חבר, אחי, ולאחרונה גבר: "תרצה איזה קינוח, גבר?" ואם הטיפ נדיב במיוחד הוא ישרג ל'גבר-גבר'.

44. מתאריך 5.1.2005. כינוי המחבר ציפציפ, אף הוא מוכפל: <http://www.ynet.co.il/home/1,7340,L-2391-11083-10337012,00.html>

45. שם ספר שירה ושמו של השיר הראשון בו, מאת חוה דורות, תל אביב 1980.

46. באתר <http://www.fresh.co.il/vBulletin/showthread.php?t=20447>

לציין שהמוצר חדש לגמרי, ויש פה הנחה שיש משהו שהוא "קצת חדש", ושליטת ההבנה הדיכוטומית של ישן וחדש. המילה חדש הופכת כאן למילת-סקלה הניתנת לדירוג – חדש מעט, חדש ממוצע, חדש מאוד.⁴⁷

לעתים נראית תופעה של גיבוב וחזרה של פעמים רבות יותר על המילה: שלוש, ארבע ואף יותר, כנראה משום שדרך ההכפלה הרגילה (פעמיים) לחיזוק נשחקה ואיבדה מכוחה. בדוגמה שלהלן מייצעים לבחורה איך לטפל בחבר שלה: (34) "את יכולה להגיד לו, כפי שעשית, שאת מבינה שהוא היה רוצה להיות תינוק קטן קטן – כלומר – תאפשרי לו בדמיון את מה שהוא לא יכול לקבל במציאות – אבל משתוקק לו מאוד".⁴⁸

גם בדוגמה 35, שיש בה חוות דעת על צימר בגליל, יש חזרה משולשת: (35) "גדול גדול גדול מכולם. והאירוח של ברלה, בכל שעה צלצלו לפתרון והצימר חלום...".⁴⁹

3.2 הכפלה לחיזוק בשם העצם

המשמעות של ההכפלה לחיזוק בשם העצם נפוצה אף היא בעברית החדשה, וקיימת כאמור כבר במקורות.⁵⁰ מכיוון שאי אפשר להוסיף את המעצם מאוד לשם העצם ישירות, דרך ההכפלה מאפשרת העצמה של שם עצם בלתי דריג. במקרים שבהם מוסף המעצם לשם עצם ממש הוא מכוון, מן הסתם, לאחת מתכונותיו. בכך שם העצם מידמה לשם תואר דריג. בחיפה פועלת רשת בתי קפה בשם "קפה גרג מאוד", והמעצם מכוון, כנראה, לאחת התכונות המיוחסות (לבית) הקפה הזה. העצמה בהכפלה מציעה לנו רשת אחרת של בתי קפה, הלא היא קפה קפה. והרי יש לפנינו שתי דרכי העצמה מתחרות.⁵¹ בדוגמה זו, הלקוחה אף היא מתוך תכנית הטלוויזיה "אסתי המכוערת", יש הכפלה רגילה (פעמיים בלבד): (36) "אני אשלם לך סכום סכום. סכום סכום זה יותר ממהו כזה". אך בהמשך יש חזרה על המילה חמש פעמים: "תקבל סכום סכום סכום סכום (אסתי המכוערת, 5.6.2004).

47. עוד דוגמות רבות שאינני מביאה כאן בתיעוד מלא אך נאספו מהמרשתת להכפלת שם תואר הן: "היא תגיע גבוה גבוה", רחוק רחוק, חתיך חתיך, זול זול, יקר יקר ועוד. הקטבים בסולם חדש-ישן מעניינים. המילה ישן, המציינת את אחד הקטבים, דריגה יותר מהמילה חדש, המציינת את הקוטב האחר (קצת ישן, ישן מאוד, אך אולי לא *קצת חדש, *חדש מאוד).

48. באתר <http://ha-lool.co.il/magazine/article.asp?id=916>. שילוש המילה אינו עולה בקנה אחד עם דברי גומשי ואחרים (ראו הערה 36 לעיל), המבדילים בין משמעות של חיזוק (3 פעמים) לבין משמעות פרוטוטיפית (פעמיים). נדמה לי שהבחנה זו אינה קיימת בעברית, וספק בעיניי אם היא עומדת גם באנגלית. ברור שהוספה נוספת מחזקת עוד את הנאמר, לעתים על רקע שחיקת הצורה המוכפלת, תופעה הידועה מגיבוב מילות יחס (ממוזמן בלשון ילדים).

49. עורד קפלן, באתר <http://www.hapisga.co.il/?page=guestBook&siteID=60>

50. ראו הערה 21 לעיל.

51. אני מודה לאבי בן-אמתי על הדוגמה היפה.

ברור שיש כאן העצמה וחזיון. המשמעות הפרוטוטיפית כאן תהיה סכום מן הסוג האמתי. אך סכום עוסק יותר בכמה, ולא באיך. כלומר יש הנחה שסכום מן הסוג האמתי הוא רק סכום גדול. ההבנה הפרוטוטיפית מניחה סכום גדול, כשדנים בסכום. יש כאן התלכדות של משמעות החזיון וההבנה הפרוטוטיפית. גם בדוגמה 37 יש התלכדות כזאת. דרך זו, שנשמעת דיבורית, פלשה אף למהדורות החדשות: (37) "צפוי לנו חורף חורף" (גדי סוקניק, חדשות ערוץ 2, 10.1.2006). חורף חזק הוא חורף אמתי. לא תמיד יש קרבה כזאת בין שתי המשמעויות, כמו בדוגמה המפורסמת שעל שמה נקרא המאמר של גומשי ואחרים – "סלט סלט" (הכוונה לסלט ירוק ולא לסלט טונה למשל): כאן ניתנת ההכפלה לפירוש רק כהכפלה פרוטוטיפית, ואין כאן עניין של חזיון.⁵² ההכפלה הזאת משמשת גם להבעת הסופרלטיב, משמעות שאף היא קשורה למשמעות הפרוטוטיפית. פעמים רבות אם זה "הכיי" הרי שמדובר במשהו מהסוג האמתי ממש.

3.3 אחרים

שפת הספר "שום גמדים לא יבואו" מנסה לייצג שפת דיבור, ברובה תת־תקנית.⁵³ בדוגמה זו מתוך הספר שיש בה שימוש בהכפלה ניתן כמעט לשמוע את האינטונציה של הדובר: (38) "ואיציק עושה לי: עכשיו־עכשיו אני לוקח אותך לראות איזה וילה בנה זה בבנה ביתך" (שום גמדים לא יבואו, עמ' 80). המילה המתארת זמן מוכפלת, ויש כאן משום העצמה וריכוז וצמצום תחולת "עכשיו". ההכפלה עצמה מרמזת על כך ששוליה של עכשיו רופפים משהו, ויכולים להימתח, בדומה לביטויים אחרים, עוד רגע, תכף ודומיהם, ולכן יש כאן מקום להכפלה שמאפשרת להבין – ממש עכשיו.

השימוש בהכפלה במקרה זה מדייק ומצמצם. בניגוד למצופה אינטואיטיבית יש לעתים קרובות בשימוש בהכפלה דווקא צמצום, דיוק וחוסר הגזמה.⁵⁴

4. הכפלה להבעת הסתייגות

ההכפלה הלקסיקלית בעברית בת ימינו מנוצלת גם להבעת הסתייגות. הצורה המוכפלת משמשת במקום קודמן ההסתייגות אמנם (או אולי): (39) "חחח, אתה גם פה? זקן זקן, אבל עם טעם טוב!"⁵⁵ כלומר 'אתה אמנם זקן אבל יש לך טעם טוב',

52. וראו דוגמה 21, הדוגמות שאחריה והדיון שם.

53. ראו בליביים 2010.

54. אך כפי שהוסבר לעיל יש לעתים התלכדות של שתי משמעויות, וגם אלה יכולות להתלכד.

55. http://www.hydepark.co.il/hydepark/topic.asp?topic_id=733783&whichpage=1 (23.12.2003).

או 'אתה אולי זקן אבל יש לך טעם טוב'. ב"טעם טוב" הכוונה להצטרפות לפעילות של צעירים. ה"זקן" שמדובר עליו כאן הוא רק בן 36, ובהמשך השיחוח היה ויכוח בין המשתתפים אם הוא באמת זקן או לא.

משמעות כזו של ההכפלה עולה מתגובה למאמר בשם "יותר שטוח משטוח" על רמקולים שטוחים ודקים כנייר שמפתחת חברה יפנית. החיסרון ברמקולים הוא בצלילי הבאס הגרועים שלהם: (40) "יפה יפה אבל כמו שאתם יודעים זה לא הכי טוב ולא נראה לי הולך להיות זול במיוחד".⁵⁶ כלומר – אמנם יפה, אבל... לכאן שייכת גם דוגמה זו ששמעתי בשיחה על פוליטיקאי מסוים: (41) "חכם חכם אבל עושה שטויות". כלומר 'הוא אמנם חכם אבל עושה שטויות', או 'הוא אולי חכם אבל עושה שטויות'.

גם בערבית יש שימוש בדרך כזאת, דרך ההסתייגות. למשל: (42) **صام وصام** **وافطر بصلّة** – **צם צם** וקיבל בצל.⁵⁷ כלומר אף שצם הרבה קיבל משהו לא טוב. בדיבור ניתן להבחין בדרך זו של ההכפלה המנוצלת להסתייגות בעזרת אינטונציה שונה לעומת הכפלה לחיזוק למשל.

5. הכפלה להבעת דחיפות?

ברוח דבריה של וייז'ביצקה⁵⁸ הכפלה של מבעים מביעה לעתים דחיפות מבחינה אילוקוציונית: מהר מהר, קומי קומי, ועוד. גם במבעים מוכפלים דוגמת לא לא, או בסדר בסדר יש עניין של חוסר סבלנות, כלומר יש בהם רכיב של זמן. אך בעברית ודאי ניתן לשמוע משפטים כגון אלה שווייז'ביצקה מביאה: "למה אתם עומדים בחוץ? תיכנסו תיכנסו!" – ואין בהם עניין של דחיפות דווקא, לפחות לא ישירה; וכן אין מחויב פה רכיב של זמן אלא כהזמנה בלב רחב. כך הוא בדוגמות 43 ו-44: (43) "בואו בואו לפרדס – אתר הפרדסנות ע"ש מינקוב ברחובות מזמין את ילדי הגן..."⁵⁹ בדוגמה זו המילה מזמין מצביעה על המשמעות. אין כאן משמעות של דחיפות כמובן.

56. <http://computers.walla.co.il/?w=/4003/709614&tb=/i/4527489> (2.5.2005).
57. לקסיקון לפתגמים, עמ' 143. העיד בפניי דובר השפה, שמשמשים באמרה זו כשהכוונה למי שעלתה בחלקו אישה לא טובה. יש וריאציה לפתגם (שם) – "צם שנה וקיבל בצל".
58. בעמ' 22 ובעיקר בפרק על הכפלה לקסיקלית באיטלקית ומשמעותה הסמנטית-תרבותית, עמ' 255–284. בפרק זה נסקרת תפוצתה הרחבה של ההכפלה באיטלקית ומשמעותיה (היא מכנה אותה הכפלה תחבירית), וביניהן כצפוי משמעות החיזוק (bella bella); אך היא מבדילה בין משמעות הצורה המוכפלת לבין חיזוק גרדא, שמובע למשל באנגלית במילה very. על משמעות הדחיפות היא מדברת בעמ' 260, ומביאה דוגמות לכך מהשפה האנגלית.
59. <http://www.shimur.org/news.php?op=a&id=263>

(44) "בואו בואו בואו", ובהמשך: "אני מזמין אותך לפנות זמן ולקרוא את החומר המצ"ב, עם לב פתוח".⁶⁰ החזרה בואו בואו היא בכותרת. ברור שאין הכוונה כאן לדחיפות, וההזמנה בלב רחב מצוינת בפירושו. נראה שדרך מובהקת יותר להבעת דחיפות בעברית היא דווקא הוספה של מילים כמו כבר או נו, או שילוב של שתייהן: "תיכנסו כבר", "בוא כבר", "נו כבר בואי!" ההבדל בתחולת ההכפלה להבעת דחיפות ממחיש את ההבדל הבולט בין שפות שונות, הן בשימוש בו הן באפשרויות הפענוח שלו.

6. סיכום

במאמר זה ניסיתי לסקור את תפקידיה החדשים של ההכפלה הלקסיקלית המלאה בעברית בת ימינו שנוספו על אלה הידועים מהמקורות, בעיקר מנקודת מבט פרגמטית.

נסקרו משמעויותיה המוכרות יותר של ההכפלה בעברית החדשה הממשיכות את הידוע מרבדים קודמים של העברית (חיזוק, משמעות דיסטריבוטיבית ועוד). לצד שימוש כזה בהכפלה נראים כבר במקורות ניצנים להבנה פרוטוטיפית שלה (איש איש – ממש איש ולא אישה), בעיקר בדברי הפרשנים ובמדרש. בדרך כלל הנחת הפרשנים היא שאין חזרות בכדי, וכל צורה מוכפלת נושאת משמעות משלה (איש איש, לרבות אישה). נידונה כאן גם החזרה על שמות פרטיים בעברית בת ימינו וברבדים הקודמים לה.

המגמות החדשות המסתמנות בהכפלה הלקסיקלית בעברית החדשה נידונו ביתר הרחבה: הכפלה פרוטוטיפית מעמתת, הכפלה המשמשת כמבנה הסתייגות והכפלה להבעת דחיפות. הרחבתי בתיאור ההכפלה הפרוטוטיפית המעמתת, ההולכת ומתרבה בשימוש. כותבים רבים זיהו מגמה זו, והם אף מגזימים במכוון בשימוש בה ככתיבתם לצורכיהם. השימוש בהכפלה נדון מנקודות מבט סמנטיות ופרגמטיות. ראינו גם, שקידוד צורות מוכפלות ופענוחן הם תלויי תרבות.

הקיצורים הביבליוגרפיים

מקורות

בראשית רבא = מדרש בראשית רבא, מהדורת תיאודור ואלבק, ירושלים תשכ"ה
הוא הלך בשדות = משה שמיר, הוא הלך בשדות, תל אביב 1972 (1947)

60. <http://namaste.co.il/forums/tabid/53/forumid/15/postid/70471/view/topic/Default.aspx>

ווינרייך = אוריאל ווינרייך, מאדערן ענגליש-יידיש-יידיש-ענגליש ווערטערבוך, ניר-יארק 1968

כעפעפי שחר = חיים סבתו, כעפעפי שחר, תל אביב 2005

לאור = יצחק לאור, "עיר שכל גבר בה הוא גבר-גבר", הארץ, 8.4.2005

לקח טוב = לקח טוב, מהדורת בובר (באבער), ירושלים תשכ"ד

לקסיקון הסלנג = לקסיקון הסלנג העברי והצבאי, ע' אחיאסף, ר' אחיאסף, ג' רדר וש' פרייס (עורכים), תל-אביב 1993

לקסיקון לפתגמים = معجم الامثال الشعبية الفلسطينية / [تأليف] فؤاد ابراهيم عباسي [و] احمد عمر شاهين, الاردن 1989

מאגרים = המאגר המקוון של מפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית של האקדמיה ללשון העברית (<http://www.hebrew-treasures.huji.ac.il>)

מלון בן-אמוץ ובן-יהודה = דן בן-אמוץ, נתיבה בן-יהודה, מלון עולמי לעברית מדוברת, תל אביב תשמ"ב

מגילת תענית = ורד נעם, מגילת תענית: הנוסחים, פשרם, תולדותיהם, ירושלים 2003

מישהו לרוץ אתו = דוד גרוסמן, מישהו לרוץ אתו, בני ברק 2000

מדרש תהלים = מדרש תהלים מהדורת בובר (באבער), ירושלים תשכ"ו

מדרש תנחומא = מדרש תנחומא, מהדורת בובר, ירושלים תשל"ה

מכילתא דר"י = מכילתא דרבי ישמעאל, מהדורת האראוויטץ, ירושלים² תשנ"ח

ספן, הסלנג = רפאל ספן, מילון הסלנג הישראלי, ירושלים 1971

ספר הרקמה = יונה אבן ג'נאח, ספר הרקמה, מהדורת מיכאל וילנסקי, ירושלים תשכ"ד

ספרא (ווייס) = ספרא דבי רב, מהדורת ווייס, וינה 1862

ספרא (פינקלשטיין) = ספרא דבי רב, מהדורת פינקלשטיין, ניו יורק תשמ"ג-תשנ"ב

ספרי דברים = ספרי דברים, מהדורת פינקלשטיין, ניו יורק וירושלים³ תשנ"ג (ברלין ת"ש)

עד הנה = שמואל יוסף עגנון, עד הנה, ירושלים ותל אביב 1998

רוזנטל, הסלנג = רוביק רוזנטל, מילון הסלנג המקיף, ירושלים 2005

שום גמדים לא יבואו = שרה שילה, שום גמדים לא יבואו, תל אביב תשס"ו

תוספתא = תוספתא, מהדורת ליברמן, ירושלים תשנ"ג-תשנ"ו

ספרי עיון ומחקר

אבינרי, היכל רש"י = יצחק אבינרי, היכל רש"י, תל אביב 1956

אבינרי, יד הלשון = יצחק אבינרי, יד הלשון, תל אביב 1964

בולוצקי = Shmuel Bolozky, "On the Formation of Diminutives in Modern Hebrew Morphology", *Hebrew Studies* 35 (1994), pp. 47-63

- Dwight Bolinger, *Degree Words*, The Hague 1972 = בולינגר
בלאו = יהושע בלאו, "מחקר חדש על הצבעים במקרא (ובעברית בכלל)", לשוננו
נב (תשמ"ח), עמ' 191–193
- בליבוים 1978 = רבקה בליבוים, צורות הקטנה בעברית החדשה: צורנים ומשקלים,
עבודה סמינריונית בחוג ללשון העברית, האוניברסיטה העברית בירושלים, 1978
- בליבוים 1995 = רבקה בליבוים, תחביר+, ירושלים 1995
- בליבוים 2010 = רבקה בליבוים, "מהקלברי פין עד שום גמדים לא יבואו: מסירת
דיבור עברי תת-תקני בתרגום ובמקור", העברית שפה חיה ה (2010), עמ'
108–87
- Jila Ghomeshi et al., "Contrastive Focus Reduplication in = גומשי ואחרים
English (The Salad-Salad Paper)", *Natural Language and Linguistic
Theory* 22 (2004) pp. 307–357
- A. E. Cowley, *Gesenius' Hebrew Grammar*, 2nd ed., 13th imp., = גזניוס
Oxford 1976
- Dafna Graf, "A Study on Nominal Reduplication in Modern = גרף
Hebrew", Manuscript to a talk given at IATL 18, Ramat-Gan, Israel,
25.6.2002 (Graf homepage, internet)
- האס = יאיר האס, "עקרונות כפול ענין במלות שונות באסכולה הפרשנית של צפון
צרפת", *HUCA* 75 (2004), עמ' נא–טט
- Laurence Horn, "Economy and Redundancy in a Dualistic = הורן 1993
Model of Natural Languages", in S. Shore & M. Vilkuna (eds.),
Yearbook of the Linguistic Association of Finland, SKY Helsinki 1993,
pp. 31–72
- Laurence Horn, "Uncovering the Un-word: A Study in = הורן 2002
Lexical Pragmatics", *Sophia Linguistica* 49 (2002), pp. 1–64
- Laurence Horn, "An Un-Paper for the Unsyntactician", in = הורן 2005
S. S. Mufwene et al. (eds.), *Polymorphous Linguistics: Jim McCawley's
Legacy*, Cambridge, MA 2005, pp. 329–365
- הר זהב = צבי הר זהב, "צורות ההקטנה וההגדלה" לשוננו א, ב (תרפ"ט), עמ'
144–127
- הרקמה = יונה אבן ג'נאח, ספר הרקמה, מהדורת טנא ובן-חיים, ירושלים תשכ"ד
(על פי מהדורת וילנסקי, תרפ"ט)
- Bruce K. Waltke & M. O'Connor, *An Introduction to = וולטקה ואוקונור
Biblical Hebrew Syntax*, Winona Lake, Ind. 1990
- Anna Wierzbicka, *Cross-cultural Pragmatics: The Semantics = וייזביצקה
of Human Interaction*, Berlin & New York 2003 (1991)

- Paul Joüon & Takamitsu Muraoka, *A Grammar of = זואון ומוראוקה*
*Biblical Hebrew*², Rome 2006
 'זלוטניק = יעקב זלוטניק, "ירקרק, אדמדם", לשוננו א, ד (תרפ"ט), עמ'
 447-443
- 'יעבץ = זאב יעבץ, "שפת ציון", קובץ "הארץ" ב, שער ה, ירושלים תרנ"א, עמ'
 94-90
- 'לאזבניק = מ"נ לאזבניק, ההקטנה של שמות פרטיים, שפתנו א (תרפ"ג), עמ'
 90-83
- Peter Lasnik, "Pragmatic Halos", *Language* 75 (1999), pp. = לזרסון
 522-551
- George Lakoff, "Hedges: A Study in Meaning Criteria and the = לייקוף
 Logic of Fuzzy Concepts", *Journal of Philosophical Logic* 2 (1973), pp.
 458-508
- 'מלמד = עזרא ציון מלמד, "שנים שהם אחד", תרביץ טז (תש"ה), עמ'
 189-173
- מלצר = יורם מלצר, "ענייני לשון: חבל"ז זה לא מלה", הארץ, 6.5.2005, תרבות
 וספרות, עמ' 18
- Michel Masson, "Remarques sur les diminutives en hébreu = מסון
 israélien", in A. Caquot & D. Cohen (eds.), *Acts du premier congrès
 international de linguistique sémitique et chamito-sémitique*, The Hague
 & Paris 1974, pp. 256-279
- 'סגל = משה צבי סגל, "הזערות בעברית", מדעי היהדות א (תרפ"ו), עמ'
 152-139
- פירסט = אהרן פירסט, "הכפילות בלשוננו", לשוננו טז (תש"ט), עמ' 208-196
 פרסטיי = חוה פרסטיי, "תרומתה של היידיש לריבוי צמדי המילים בעברית
 הספרותית החדשה", בתוך רבקה בליבויס, יהודית מאיר וניצה שליטין
 (עורכות), השפה העברית ודרכי הוראתה: חוברת תקצירים, ירושלים 2002,
 עמ' 53
- Joseph T. Farquharson, "Substrate Influence in the = פרקוהרסון
 Lexicon of Jamaican Creole: A Comparative-Typological Study",
 Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, 2005, [http://
 www.eva.mpg.de/lingua/staff/farquharson/pdf/leipzig-proposal.pdf](http://www.eva.mpg.de/lingua/staff/farquharson/pdf/leipzig-proposal.pdf)
- Ghil'ad Zuckermann, *Language Contact and Lexical = צוקרמן
 Enrichment in Israeli Hebrew*, London & New York 2003
- רגב = זינה רגב, דרכי ההקטנה בעברית של ימינו, עבודת מוסמך, האוניברסיטה
 העברית בירושלים, תשי"ט

שגיא = חנה שגיא, "ההקטנה (הדימינוציה) בלשון הספרות בת זמננו", לשוננו סב
(תשנ"ט), עמ' 301-316

שורצולד = אורה (רודריג) שורצולד, "קטנים וגדולים ביצירת עודד בורלא: עיוני
לשון וספרות", באמת?! (כתב עת לחקר ספרות הילדים) 6-7 (תשנ"ג), עמ'

26-11